

ΑΛΗΘΕΣ ΕΙΝΑΙ ΜΟΝΟΝ

Ο, ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ

Ὁ Σολωμὸς μᾶς ἔδωκε μιὰν ἠθικὴν ἀρχὴν τοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων: «Πρέπει νὰ μάθουν, εἶπε, νὰ θεωροῦν ἐθνικὸν ὅ,τι εἶναι ἀληθές».

Ἡ πιστοποιήσις αὐτῆς τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς, δὲν ἐννοεῖται ἔξω ἀπὸ θετικὴν κοινωνικὴν σύστασιν, ποὺ προϋποθέτει τὴν ἀλόκισην συνειδήσεως κοινωνικῆς. Τίποτε δὲν ἔμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ, συνεπῶς νὰ ἐξηγηθῇ ὡς ἀληθές, χωρὶς αὐτὸ ν' ἀφορᾷ τὴν κοινωνικὴν σύστασιν τῶν ἀνθρώπων καὶ χωρὶς ν' ἀπευθύνεται σαφῶς στὴν κοινωνικὴ συνείδησίν τοις. Δὲν ὑπάρχουν σήμερα — γιὰ τὶς φωτισμένες μειοψηφίες — ζητήματα ἢ ἀλήθειες ἐθνικῆς. Ὑπάρχουν ζητήματα καὶ ἀλήθειες κοινωνικῆς. Μιὰ κοινωνία ποὺ πῆρε πιά συνείδηση, εἴτε στὸ σύνολό της ὅπως ἡ ρωσικὴ, εἴτε μέρος αὐτῆς, ὅπως ἡ δυτικοευρωπαϊκὴ, δὲν ἔμπορεῖ νάχη καὶ δὲν ἔχει ἰδανικὰ ἐθνικά. Ἐχει μόνον ἰδανικά, ἢ μᾶλλον ἠθικὴν κοινωνικὴν. Ἡ κοινωνικὴ ἠθικὴ εἶναι σήμερα τὸ μόνον ἀνθρώπινο ἰδανικόν. Ἀνθρώπινο ἰδανικόν ἐννοοῦμε: τὴν εἰρηρικὴν παραγωγὴν, τὴν καθολικὰ φιλικὴν ἀνάπτυξιν τῶν σχέσεων ἀνθρώπων πρὸς ἀνθρώπους, τὴν πνευματικὴν ἔκφρασιν τῶν διαθέσεων καὶ τῶν τάσεων μιᾶς κοινωνίας ἐπάνω ἀπὸ τὰ κυβερνητικὰ σύνορα. Συνεπῶς οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ μάθουν νὰ θεωροῦν ἀληθές μόνον ὅ,τι εἶναι ἀνθρώπινον. Οἱ Ἕλληνες πρέπει ν' ἀρχίσουν νὰ μαθαίνουν ὅχι ἐθνικῆς, ἀλλὰ μόνον ἀνθρώπινες ἀλήθειες. Διότι αὐτὲς μονάχα εἶναι θετικῆς. Αὐτὲς γεμίζουν τὸ κενὸ ποὺ ὑπάρχει στὸν κάθε ἀνθρώπο κι' ἀπὸ τὴν πλήρωσιν αὐτοῦ τοῦ κενοῦ μὲ γερή, θετικὴν τροφὴν μπορεῖ μόνον νὰ προσέλθῃ ἀνάπτυξις τοῦ οργανισμοῦ κι' ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν νάβγῃ συνολικὴ παραγωγὴ, δηλαδὴ γενικὴ προέκτασις τῆς ζωτικότητος τῆς κοινωνίας.

Τὸ ζήτημα τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶνε ἐθνικόν. Εἶνε μόνον κοινωνικό. Κι' ὅπως τέτοιο εἶνε πραγματικὰ στὴν οὐσίαν του, πρέπει νὰ φανερωθῇ καὶ στὶς πρακτικὰς ἐφαρμογὰς του κοινωνικό. Οἱ Ἕλληνες ἔχουν ὑποχρέωσιν, βλέποντας τὴν οὐσίαν τοῦ ζητήματός των, νὰ δράσουν κοινωνικὰ γιὰ νὰ ζήσουν ἠθικὰ κι' ἀληθινὰ ἐλεύθερα. Ἀς μὴ μᾶς εἰποῦν πὼς ἡ πλειοψηφία τῶν Ἑλλήνων δὲν συμφωνεῖ μᾶζί μας. Δὲν ὑπάρχουν πλειοψηφίες. Ὑπάρχουν μόνον κυβερνήσεις ποὺ πλάθουν τέτοιες ἢ τέτοιες πλειοψηφίες, δηλ. κοινὲς γνώμες. Ζοῦμε πιά στὰ 1921, ποὺ πάει νὰ πῇ κάτι...

Δὲν εἶνε πιά ἐθνικὸν ὅ,τι εἶναι ἀληθές. Ἀλλ' εἶνε ἀληθές ὅ,τι εἶνε ἀνθρώπινον. Διότι αὐτὸ εἶναι τὸ πραγματικόν.

Ἀς μὴ νομίσουν οἱ Ἕλληνες πὼς ἐπειδὴ ζοῦν ψεύτικα καὶ τεχνητά, πὼς ἐπειδὴ ἡ ζωὴ τους εἶνε στεῖρα καὶ χωρὶς ἐκδήλωσιν, ἔπαψαν ν' ἀνήκουν στὴν Ἀνθρωπότητα, πὼς ἐγῆκαν γιὰ πάντα ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ πὼς τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ φυσικὰ νὰ γνωρίσουν ἑαυτοὺς καὶ ν' ἀκολουθήσουν τὸν ἀληθινὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς ποὺ δὲν εἶναι τὸ ἐθνικὸ ἢ κρατικὸ ἰδανικόν, ἀλλὰ ὁ προσωπικὸς σκοπὸς τοῦ καθενός, λυτρωμένου ἀπὸ τὴν ἐγωϊστικὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀτο-

μικοῦ πλουτισμοῦ, σκοπὸς ποὺ δὲν βρίσκει τὴν ἱκανοποίησίν του παρὰ στὴν ἱκανοποίηση τῶν ὁμοίων του: καὶ ὅμοιοί του δὲν εἶνε μόνον ὅσοι Ἕλληνες, ἀλλὰ μόνον ὅσοι ἄνθρωποι. Ἰσια-ἴσια οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ προσέξουν ν' ἀποφύγουν τὸ σφάλμα τῶν παλιῶν Ἑλλήνων, ποὺ μὲ τὸ φυλετικὸν ἀποκλεισμὸ στὸν ὁποῖον αὐτοκατεδικάσθηκαν, ἐπροκάλεσαν ὅλες τις συνέπειες τῆς διαλύσεως τοῦ οργανισμοῦ των. Διότι δὲν εἶνε καινούργια ἀλήθεια ἂν ποῦμε πὼς ἡ σκλαβιά δὲν εἶνε φαινόμενο φυσικόν, ἀλλὰ φαινόμενο τύχης ἢ φαινόμενο ἱστορικῶν περιστάσεων. Εἶνε τὸ ἁμάρτημα τῆς ἱστορίας ἀπέναντι τῆς φύσεως ὅπως εἶπεν ὁ Βάγνερ. Οἱ Ἕλληνες δὲν θὰ ἤθελαν ποτὲ νὰ σκλαβωθοῦν. Ἔτσι ὀφείλουν νὰ θελήσουν νὰ μὴ σκλαβώσουν κανένα. Ὅπου ὑπάρχουν σκλάβοι ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει ἐλευθερία πραγματικὴ οὔτε μεταξὺ τῶν κυρίων. Γιατὶ μέσα στὸ σκλάβο ζεῖ ὁ ἄνθρωπος κι' ὁ ἄνθρωπος ἀποβλέπει πάντα πρὸς τὴν ἀνεξαρτησία, ὅσο κι' ἂν τὰ μέσα ποὺ διαθέτει περιορίζουν τὴν ἀνεξαρτησία σ' ἓνα εἶδος αὐτῆς. Ἄν οἱ Ἕλληνες φαντάζονται πὼς ὑπάρχουν ἄτομα ἢ λαοὶ ποὺ προτιμοῦν νὰ ζοῦν σκλάβοι, ποὺ ζοῦν εὐχαριστημένοι στὴ σκλαβιά, ἃς μὴ λησμονοῦν πὼς καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, οἱ Ἕλληνες, εἶνε μεταξὺ αὐτῶν τῶν λαῶν... Πὼς καὶ οἱ Ἕλληνες δὲν ἀποτελοῦν καμμιά ἐξάιρεση.

Ὑστερα τὸ ζήτημα τῆς σκλαβιάς δὲν εἶνε ζήτημα ἐθνικὸ ἢ πολιτικόν. Ὅπως δὲν εἶναι ἐλευθερία ἢ ἐθνικὴ ἢ πολιτικὴ ἐλευθερία. Ἀλλὰ πλανερὸν ὁμοίωμα τῆς γιὰ νὰ ὑποβοηθῇ τὸ ἀνήθικον, ἄσχημο καὶ στεῖρον ἔργον ἐκείνων τῶν ὀλίγων ποὺ ἀπὸ κακὴ μοῖρα κυβερνοῦν τοὺς λαοὺς. Κι' ἂν ὅλοι οἱ ἐθνικοπολιτικῶς ὑπόδουλοι λαοὶ τοῦ κόσμου ἐκέρδιζαν τὴν πολιτικὴν τους ἐλευθερίαν, χωρὶς ἀμφιβολία τὸ πρόβλημα τῆς πραγματικῆς ἀνεξαρτησίας δὲν ἤθελε λυθῇ. Ἄς ρίξωμε μιὰ ματιά μέσα στὸν τόπο. Οἱ ἐλεύθεροι πολιτικῶς Ἕλληνες δὲν εἶνε βέβαια ἀνεξάρτητοι. Ὑποφέρουν — μέσα στὴν «ἐλευθερία» τους — τόσα καὶ ἀνάλογα ὅσα θὰ ὑπέφεραν καὶ ἂν τοὺς ἔλειπε αὐτὸ τὸ μαῦρο καλόν.

Οἱ ἄνθρωποι ὑποφέρουν κοινωνικά. Ἄν στὸ φαινόμενο ὑποφέρουν ἀπὸ τὸ κράτος, εἴτε ὡς ὑπόδουλοι εἴτε ὡς ἐλεύθεροι, ὑποφέρουν γιὰτὶ ἡ φόρμα τοῦ κράτους μὲ τὸ σωρὸ τῶν ἱστορικῶν προλήψεων μαζὶ προσέρχεται ἀπὸ κακὴ, ἐγωϊστικὴ, ὀλιγαρχικὴ σύσταση τῆς κοινωνίας. Ὁ ρῶσος χωρικὸς καὶ ὁ ἐργάτης δὲν ὑπέφεραν ἀπὸ κανένα ξένον κύριον. Ὑπέφεραν ἀπὸ τοὺς δικούς των κυρίους. Καὶ δὲν ὑπέφεραν αὐτὰ τὰ δύο στοιχεῖα λιγώτερον ἀπὸ τὸν πολωνὸ χωρικὸν κι' ἐργάτη τῆς τσαρικής Ρωσίας. Γι' αὐτὸ οἱ Ρῶσοι ἔρριξαν χωρὶς τὴ βοήθεια μάλιστα τῶν Πολωνῶν τοὺς κυρίους των. Ὁ Τοῦρκος χωρικὸς κι' ἐργάτης δὲν ὑποφέρει μέσα στὸ κράτος του λιγώτερον ἀπὸ τὸν ρωμὸν ἢ ἀρμένιν ὑπόδουλον. Ἴσως ὑποφέρει πλεονέκτ. (Καὶ πρέπει νὰ δώσωμε τὴν ὀφειλόμενη σημασίαν σ' αὐτὸ τὸ σημεῖον). Ὅπως ὁ ἀράτης δὲν ὑποφέρει σήμερον περισσότερον ἀπὸ τὸν ἄγγλον παρ' ὅσον ὑπέφερε ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν μεγαλοαράτην, τὸν πασᾶ καὶ τὸν μπέην... Ἄλλο ζήτημα ἂν αὐτὸ δὲν δικαιολογεῖ τὸν ὑποταγὴν ἐνὸς λαοῦ στὴν κρατικὴ ὀλιγαρχίαν ἄλλου ἔθνους. Δὲν πρόκειται νὰ ἐπαναλάβωμε σήμερον τὸ bien banal refrain πὼς κανένας λαὸς δὲν πρέπει νὰ δουλεύῃ σ' ἓναν ἄλλον, ἐφόσον ξέρωμε πὼς κανένας λαὸς δὲν

ἡμπορεῖ νὰ ᾔηται ὑπερήφανος ἢ εὐτυχὴς μὲ τὴν ὑποταγὴ τοῦ γειτόνου του. Οὕτε ὁ Ἕλληνικός.

Ὁ ρωμηὸς τῆς Μακεδονίας ἢ τῆς Θράκης εἶναι στὸ ἴδιο πραγματικὸ ἐπίπεδο μὲ τὸν τοῦρκο ἢ τὸ βούλγαρο τῆς Θράκης ἢ τῆς Μακεδονίας. Ἄν ἀκόμη οἱ λαοὶ βρίσκουν ἀφορμὲς ψευτικῆς, ὑποκριτικῆς ὑπερηφάνειας, βάρβαρης καὶ μαύρης χαρᾶς, μὲ τὴν ὑποταγὴ τοῦ ἄλλου, κι' αὐτὸ τὸ χρωστοῦμε στὴν ἴδια πηγὴ τοῦ κακοῦ: στὴν ἐγωϊστικὴ, ὀλιγαρχικὴ, πλουτοκρατικὴ σύσταση τοῦ κράτους.

Τὸ ξαναλέμε γιατί εἶνε σωστό: οἱ ἄνθρωποι ὑποφέρουν κοινωνικά. Ἄν κάνωμε τὴν ὑπόθεσιν πὺς οἱ Ἕλληνες τῆς Τουρκίας ὑποφέρουν ἀπὸ τὸν «Τοῦρκο»—δηλαδὴ ἀπὸ τὸ τουρκικὸ κράτος, ἀπὸ τὴν τουρκικὴ ὀλιγαρχικὴ διοίκησιν, δὲν ἔχουν νὰ ὑποφέρουν οὐσιαστικά, στὴν ἀνθρώπινη ὑπόστασίν τους, λιγώτερο ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κράτος, ἀπὸ τὴν ὀλιγαρχικὴ διοίκησίν του. Οἱ Δωδεκανήσιοι ἐστέναζαν, λένε, ὑπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ—τὴν ἀπόκτησιν τοῦ ὁποίου ἐπανηγύρισαν οἱ ἴδιοι, μολαταῦτα γιατί, τότε, τὴν πρώτη μέρα, αὐτὸς ὁ ζυγὸς ἦταν...Εὐρώπη!... Ἀνάλογα μποροῦμε νὰ ποῦμε πὺς οἱ Τοῦρκοι ἢ οἱ Βούλγαροι δὲν ὑποφέρουν περισσότερο ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ κράτος παρ' ὅσον ὑπέφεραν ἀπὸ τὸ δικό τους. Ἐτσι δὲν θὰ μᾶς ἐξάφνιζαν διόλου κι' ἂν ἦσαν εἰλικρινῇ κι' αὐθόρμητα τὰ πιστοποιητικά πὺν δίνουν κάθε τόσο στίς καινούργιες ξένες διοικήσεις οἱ πληθυσμοὶ κατακτηθέντων ἢ ἀνακτηθέντων μερῶν. Γιὰ νὰ ἐννοηθῇ ἀκόμη καλῆτερα τοῦτο δὲν ἔχομε παρὰ νὰ θυμηθοῦμε—ἂν δὲν ἐπιθυμοῦμε νὰ τὸ σκεφθοῦμε—πόσο δὲν ὑποφέρουν κάτω ἀπὸ οἰαδήποτε ξένῃ διοίκησιν οἱ ἄρχοντες, οἱ πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ ἐκ τῶν ὑποτασσομένων πληθυσμῶν. Αὐτοὶ μένουν πάντα ἄρχοντες, πλούσιοι καὶ ἰσχυροί. Δὲν ξεχνοῦμε ἐξβαίαι τίς μικρολεπτομέρειες τῶν λεγομένων φυλετικῶν φανατισμῶν πὺν γίνονται ἀφορμὴ γκρίνιας, φαιούρας, λύπης, μίσους ἢ θανάτου. Καὶ δὲν τὸ ξεχνοῦμε γιατί ἴσαισα ξερόμε ἀπὸ πὺν ἐγαίνουν αὐτοὶ οἱ φυλετικοὶ φανατισμοί. Ξέρομε τὸ σύνθημά τους καὶ τὴν πηγὴ τους. Φτάνει μονάχα νὰ στοχασθοῦμε πὺς αὐτὸ τὸ κακὸ τοῦ λεγομένου φυλετικοῦ φανατισμοῦ ὀφείλεται στοὺς λίγους «γραμματισμένους» τοῦ περιβάλλοντος, πὺν ἀπὸ δύο λόγους: τὴν τύφλωσιν καὶ τὸ συμφέρον, ἔρχονται καὶ φαρμακώνουν μὲ κεκτημένη ταχύτητα τὸ ἀνθρώπινον λογικὸ μὲ τὰ θρωμόλογα τῶν ἱστορικῶν πλανῶν, καλλιεργώντας τὴν πρόληψιν τῶν περασμένων αἰώνων, γιὰ νὰ μὴ δίνωμε περισσότερη ἢ ἄλλη ἀπὸ τὴν πρέπουσα σημασίαν στὸ φαινόμενο. Κάτω ἀπὸ κάθε φυλετικὸ φανατισμὸν βρίσκομε τὸ συμφέρον τοῦ προνομιοῦχου ἄρπαγος πὺν στὰ πόδια του σέρνονται πιστὰ κοπέλια ὁ παπᾶς, ὁ δάσκαλος, ὁ δημοσιογράφος.

Ἄλλὰ θέλω ν' ἀναφέρω καὶ τοῦτο σχετικὰ μὲ τὸ κράτος καὶ τοὺς ἀνθρώπους: Ἄν ἔχωμε σήμερον τέσσερες, νὰ ποῦμε, φίλους, οἱ δυὸ ἀποφεύγουν, μακριὰ ἀπὸ τὴν Τουρκίαν, τὸν τουρκικὸ στρατό, κι' οἱ ἄλλοι δυὸ, μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τὸν Ἑλληνικὸ στρατό. Ἐτσι ἔχομε μιὰν ἀληθινὴ ὄψιν τῆς πραγματικότητος. Καὶ μὴ ξεχνάμε πὺς πραγματικότης εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Δὲν εἶναι τὸ κράτος. Διότι ὁ ἄνθρωπος συγγενεῖ, εἶνε πάντα μᾶζι δεμένος μὲ τὸ γενικὸ ἀνθρώπινον νόμον κι' ὄχι τὸ κράτος, πὺν διερμηνεῖ ὀρισμένης

μόνο τάξεως, τῆς ὀλιγαρχίας, τὰ συμφέροντα. Τὸ κράτος παρεχάραξε τοὺς σκοποὺς τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων καὶ διέστρεψε τὰ μέσα, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ ἄνθρωποςμποροῦσε νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν εὐτυχία του. Ἀντίθετα μὲ τὸ κράτος, ὁ ἄνθρωπος φέρνει μέσα του τοὺς σπόρους ὧλων τῶν ὑποσχέσεων γιὰ τὴν καινούργια συνάντησή του μὲ τὴ φύση. Ὁ ἄνθρωπος, ἀντίθετα μὲ τὸ κράτος, ἔμεινε μέσα στὴν κοινωνικὴ ἔννοια, στὸ κοινωνικὸ του δρᾶμα. Γιὰ τοῦτο ὅ,τι ἀληθὲς αὐτὸ εἶνε κοινωνικόν, δηλαδὴ ἀνθρώπινον. Τὸ κράτος ἔμεινε ἔθνικὸ καὶ θὰ σθύσῃ μαζί μὲ τὸ «ἔθνος». Τὸ χάσμα εἶνε μέγα κι' ἀγεφύρωτο.

Μπροστὰ στὸ γεγονός αὐτό, γεγονός λογικὸ καὶ πραγματικόν, ποιά στάση πῆρε ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία; Οἱ Ἕλληνες πιστεύουν τάχα στὴν ἐπίσημη κρατικὴ ἀλήθεια (κάθε ἐπίσημη ἀλήθεια εἶνε κι' ἓνα φρεϊχτό ψέμμα) πὼς εἶναι κατ' εὐθειαν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων ὅπως οἱ ἱερωμένοι πιστεύουν τάχα στὴν ἄλλη ἐπίσημη ἐκκλησιαστικὴ ἀλήθεια, πὼς ὁ ἄνθρωπος εἶνε πλασμένος κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ θεοῦ; Φαντάζονται ἀκόμη πὼς ἐξακολουθεῖ ὅπως τὸν παλὸ καιρὸ δουλεύοντας ὁ νόμος τῆς φυσικῆς ἐξελιξεως καὶ πὼς ἡ ἀποστολή τους εἶνε ἐκ τῶν προτέρων ὀρισμένη στὰ σχέδια κάποιας ἀνώτερης προνοίας; Μᾶς εἶναι ἀδύνατον νὰ δεχθῶμε τέτοια ὑπόθεση ποὺ θὰ ἦταν ἀληθινὸ ψυχορράγημα συγχρόνου λαοῦ. Ἡ ἀνάγκη τῆς ζωῆς εἶνε τέτοια ποὺ θέλοντας καὶ μὴ οἱ ἄνθρωποι ξαναπλάθουν σὲ καινούργιο ὕλικὸ τὴ ζωτικότητά τους.

Ἡ κίνησις τῶν ἑλλήνων γιὰ τὸ ξανάπλασμα αὐτῆς τῆς ζωτικότητος ποῦ ἔφτασε; Ποῦ πρέπει νὰ φτάσῃ; Τὸ πρόβλημα τοῦ γκεμίσματος τῶν ἱστορικῶν ἐθνικῶν ἰδανικῶν καὶ τῆς ἐπαναστάσεως γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἠθικὴ ἔχει τραβήξῃ τὴν προσοχὴ ποὺ χρειάζεται; Περάσαμε τὴν περίοδο ποὺμποροῦσε κανεὶς νὰ ὀνειρεύεται ὑπὸ τὸν ἑλληνικὸν οὐρανόν. Δὲν περιμένουμε νὰ ἰδοῦμε ἀλάκερον τὸ λαὸ μὲ ἀνοιχτὰ μάτια μπροστὰ στὴν ἀλήθεια. Ὅμως ὁ νοῦς μας πηγαίνει πάντα στὶς τυραννισμένες ψυχὰς ποὺ ἀποζητοῦν τὸ λυτρωμό, ποὺ ψάχνουν νὰ σμίξουν τὸ εἶναι τους μὲ τὸ εἶναι τῆς Ἀνθρωπότητος. Στοχαζόμαστε πάντα ἐκείνους ποὺ, σὰν κι' ἐμᾶς, προαισθάνονται καὶ νοιώθουν ὅτι ἂν ἦναι νὰ ζήσωμε, τοῦτο θὰ γίνῃ μόνον μὲ τὴν πάλῃ καὶ μόνον ὕστερ' ἀπὸ σκληρὰς μάχης τόσο μὲ τὴν ἴδια τὴ συνείδησή μας ὅσο καὶ μὲ τὴ συνείδηση τῆς κοιμισμένης πλειοψηφίας. Κι' ἂν βρισκόμαστε σ' αὐτὴ τὴν πάλῃ, δὲν εἶναι γιὰ τοῦτο συμβαίνει τυχαία, ἀλλὰ γιὰ τὴν πάλῃ μας εἶνε ἀποτέλεσμα γνώσεως, γιὰ τὴν εἶδαμε, γιὰ τὴν γνωρίζομε πιά.

Δὲν εἶνε μακαρισμένη ἡ θέσις μας. Καμιὰ εὐτυχία δὲν μᾶς περιμένει ἔξω ἀπὸ τὴν πικρὴ γνώση. Ἡ ἐπανάστασις δὲν εἶνε εὐτυχία, ὅσο κι' ἂν εἶνε τὸ μόνον ἰδανικόν ποὺμποροῦν ἀκόμη νᾶχουν ὅσοι ζοῦν μὲ τὴ ψυχὴ. Ἀλλὰ καὶ δὲν ἀποβλέπομε στὴν ἐπανάστασιν ἀπὸ τὴν ἀπαισιοδοξία ποὺ μᾶς δίνει ἡ ξεραῖλα, στὴ ζωὴ καὶ στὴν τέχνη, τῶν καιρῶν ποὺ ζοῦμε. Δὲν εἶνε ἡ μελαγχολία ποὺ μᾶς φέρνει στὴν ἄρνηση καθεστῶτος ποὺ ψεύδεται. Ἀποβλέπομε στὴν ἐπανάστασιν ἀπὸ τὴ βαθειὰ ἀνάγκη, χαρὰ καὶ αἰσιοδοξία τῆς Δημιουργίας. Ἡ ἐπανάστασις ποὺ μᾶς γνέφει δὲν εἶνε σκοπός. Εἶναι σκληρὸ κι' ἀναπόφευκτον μέσον γιὰ νὰ φθάσῃ ὁ κόσμος καὶ

στὸν τόπο μας νὰ ζήσει ἀνθρώπινα. Κι' ὅσο πιστεύομε πὼς μονάχα ἡ ἐπανάστασις μπορεῖ νὰ φέρῃ στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, τόσο πιστεύομε πὼς μόνο ἀπὸ μιὰ ζωὴ πλέρια τῶν ἀνθρώπων μπορεῖ νὰ γοῦν ἔργα πολιτισμοῦ. Ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ ἐνέργεια τοῦ κράτους πού, τάχα, ζητεῖ τὴ λύση τῶν προβλημάτων του μὲ τὴ θία καὶ στὴν παραφροσύνη του πασχίζει νὰ θάλῃ τάξη μὲ τὸ μέσο τῆς ἀταξίας, ἀπὸ τὸ κράτος πὺν κατασκεύασε ὁ εἰκοστὸς αἰῶνας μὲ μοναδικὴ πίστη (ἀν τοῦτο εἶνε πίστις) στὸ χρῆμα καὶ στὴν ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπὸ ἀνθρώπου, δὲν περιμένομε πολιτισμό. Σκοπὸς ἱστορικὸς τοῦ σημερινοῦ κράτους τῶν σκλάβων εἶνε νὰ μὴν ἀφήσῃ στὴ γῆ ἀνθρώπον ἐλεύθερο. Ὅλοι σκλάβοι... Ἀπὸ τοῦτο τὸ κρατικὸ κήρυγμα θγαίνει ἡ ἐπανάστασις. Εἶνε ἡ παντοτινὴ μαρτυρία τῆς φύσεως. Ὅπως εἶναι φυσικὴ ἀνάγκη νὰ συνεννοηθοῦν οἱ ἀνθρώποι μετὰ τῶν μὲ ἄλλα ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πόλεμο μέσα. Πρῶτο γνῶρισμα μὲ τὴν ἀλήθεια εἶναι ἡ διάθεσις γιὰ τὴν ἐπανάστασι καὶ ὅποιος νοιώθει τὸν ἑαυτὸν του στὴν ἀλήθεια, νοιώθει αὐτόματα μέσα του νὰ πετιέται ἡ ἐπαναστατικὴ χειρονομία.

*
* *

Ἀπὸ ποῦ ἀρχίζει ἡ ἀλήθεια; Μὲ ποῖο τρόπο μποροῦμε νὰ ἰδοῦμε τὴν ἀλήθεια;

Ἐπιστέψαμε, γι' αὐτὴ τὴν ἀλήθεια, σ' αὐτὸν τὸν πόλεμο... Ἐπιστέψαμε πὼς ἀπ' τὸν πόλεμο μποροῦσαν οἱ ἀνθρώποι, ὅσοι τὸν εἶδαν τουλάχιστον, νὰ βγάλουν μιὰν ἀλήθεια, νὰ ἰδοῦν τὴν φρικτὴ μορφή τῆς πραγματικότητος. Ἀλλά, ποῖος ξέρει γιὰτί, ὅλοι οἱ ἀνθρώποι—ἐννοοῦμεν ὅσοι ἐπολέμησαν—δὲν εἶδαν τὸν πόλεμο. Καὶ δὲν ἔβγαλαν τὴν ἀλήθεια, ἡ φρικτὴ μορφή τῆς πραγματικότητος δὲν ἐπρόβαλε ἀπ' τὴ λάσπη γιὰ ὅλους.

Ποῖος ξέρει.... Μεγάλῃ κούραση, περιορισμένη, ἀδούλευτῃ φαντασίᾳ, ἀδούλευτῃ κρίσει, ἄγνοια τῶν παραγόντων ποὺ ἐπροκάλεσαν τὸν πόλεμο καὶ τῶν συμφερόντων ποὺ τὸν παρεσκεύασαν καὶ τὰ ὅποια, μόνον, ὁ πόλεμος ἐξυπηρέτησε.... Ὑστερα τὸ ἀδιάκοπο πίπλισμα τῶν μυαλῶν ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα, ἀπὸ τὸν παπᾶ, ἀπὸ τὸ δάσκαλο, τοὺς τρεῖς αὐτοὺς κλασικοὺς δουλικοὺς τύπους κάθε κράτους... Ἐπάνω ἀπ' ὅλα ἡ ἄγνοια ἡ λαϊκὴ, τοῦ τί εἶνε κακό. Οἱ ἀνθρώποι, ἡ πλειοψηφία τῶν ἀνθρώπων δὲν ξέρουν ἀκόμη ποῖο εἶνε τὸ κακό καὶ ποῦ νὰ τὸ ἰδοῦν. Πέντε χρόνια πολέμου δὲν ἐδίδαξαν μεγάλα πράγματα στὸ πλῆθος. Ἄν ὁ πόλεμος δὲν ἦταν κατὰ καλό, οὕτως ἢ ἄλλως πέρασε γιὰ τὸ πλῆθος ὡς κατὰ μοῖραῖο—ὑπερῶν τῶν δυνάμεων τῆς κριτικῆς του. Ὁ πόλεμος δὲν εἶνε χειρότερος ἀπὸ τὴ σημερινὴ ζωὴ ποὺ ζεῖ τὸ πλῆθος. Βλέπομε σήμερον δυστυχισμένα θύματα τοῦ πολέμου, ποὺ δὲν μισοῦν αὐτὴ τὴ συμφορὰ. Οἱ πολλοὶ θὰ ξαναπᾶνε στὸν πόλεμο. Στὴν Ἑλλάδα, μουρμουρίζοντας ἔστω μέσα τους, πηγαίνουν. Διότι εἶνε ἀηρηλισμένοι. Διότι τί καλῆτερο θὰ ἔκαναν; Δὲν ξέρουν τί μποροῦν νὰ κάμουν. Ὁ πόλεμος δὲν ἦταν ἀρκετὸς γιὰ νὰ φωτίσῃ τὴν πλειοψηφία. Ὁ πόλεμος δὲν ἀρκεῖ. Δὲν ἀρκοῦν ἀκόμα τὰ ὅσα ἐδῶ κι' ἐκεῖ λέγονται περὶ αὐτοῦ, ἐναντίον αὐτοῦ. Ὁ πόλεμος εἶν' ἀπὸ τὰ μεγάλα κακὰ ποὺ παρουσιάστηκαν στοὺς ἀνθρώπους μὲ χίλιες μάσκες. Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ

περιμένουμε μὲ πολλὴν ἐμπιστοσύνη τ' ἀποτελέσματα τοῦ πολέμου γιὰ τὴ διαφώτιση τοῦ πλήθους. Δὲν μποροῦν ὅλοι νὰ ἰδοῦν κάτω ἀπ' τὶς μάσκες, νὰ γνωρίσουν καὶ νὰ πιστέψουν. Πιὸ πολὺ στὴν Ἑλλάδα ποῦ τὸ πλήθος ἔχει μείνει χωρισμένο ἀπὸ πολλὰ στοιχειώδη πράγματα, ἀπὸ ἐκεῖνα μολαταῦτα ποὺ δένονται ἅμεσα μὲ τὴ ζωὴ τοῦ τὴν καθημερινή.

Ἡ γνῶσις τοῦ κακοῦ, ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ προέλθῃ ἡ ἀποφυγὴ καὶ μαζὶ μὲ τὸ φῶς ἡ ἐπανάστασις, πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ ἀπλούστερα σημεῖα. Καὶ ἴσως πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τὸ πολὺ ἀπλούστερον: ἀπὸ τὴν ἀγάπῃ τοῦ καλοῦ, τοῦ καλοῦ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἀγαθοῦ. Χωρὶς ἀγάπῃ—δὲν ἐννοῦμε αὐτὴ τὴ στιγμή μὲ τὴ λέξη ἀγάπῃ τὸν ἔρωτα—χωρὶς καλωσύνη δὲν μποροῦμε νὰ γνωρίσωμε οὔτε τὴν ἐπιφάνεια, οὔτε τὴν οὐσία τῆς ζωῆς μας. Χωρὶς καλωσύνη μᾶς ξεφεύγουν οἱ χαρὲς τοῦ βίου. Χωρὶς ν' ἀγαποῦμε δὲν μᾶς εἶναι δυνατό νὰ διακρίνωμε τὸ κακὸ καὶ τὸ ἄσχημο. Τίποτε δὲν πλάθεται χωρὶς ἀγάπῃ καὶ καλωσύνη. Καὶ κάθε τι ποὺ δὲν πλάστηκε, δὲν ζεῖ, δὲν μπορεῖ νὰ σταθῇ στὶς ἐναντιότητες τῆς ζωῆς. Ἀγαπώντας θὰ μάθομε ν' ἀγαποῦμε τὸ καλύτερο, θὰ μάθομε ν' ἀνεβάζωμε τὴν ἀγάπῃ καὶ τὴν καλωσύνη μας ψηλότερα. Καὶ πρέπει ν' ἀρχίσωμε ν' ἀγαποῦμε τοὺς ἴδιους τοὺς ἑαυτοὺς μας γιὰ ν' ἀγαπήσωμε ἔτσι καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. ὄντας καλοὶ θὰ αἰσθανθοῦμε τὴν ἀξία καὶ τὴν ὁμορφιὰ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας—ποὺ εἶναι γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους—καὶ τότε θὰ σταθοῦμε ἀντιμέτωποι στὸ κακὸ, ποὺ πιὸ ἀτιμωτικὴ ἔκφρασή του εἶναι γιὰ τὸν ἄνθρωπο ὁ πόλεμος λαοῦ ἐναντίον λαοῦ.

Ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ τὸ φαρμάκι τῆς ἱστορίας ποὺ ἐπότισε τὴν ἀνθρώπινη καρδιά, δὲν εἶναι τόσο ἀπλὸ νὰ ξερῇ κανεὶς τί πρέπει ν' ἀγαπᾷ. Στὴν κατάστασι ποὺ ἔρρισκεται σήμερα τὸ ἀνθρώπινο ἔνστικτο δὲν μπορεῖ νάχῃ κανεὶς πολλὴν ἐμπιστοσύνη στὴ φυσικὴ του τάση. Βέβαια τὸ καθαρὸ ἔνστικτο, στὴ φυσικὴ του διάθεσι, θὰ ἤξερε νὰ ξεχωρίσῃ τὸ καλὸ ἀπὸ τὸ κακὸ, τὸ γόνιμο ἀπὸ τὸ στεῖρο. Ἐνα τέτοιο ἔνστικτο πρέπει νὰ εἶχαν οἱ Ἕλληνες (καὶ λέγοντας Ἕλληνες ἐννοοῦμε τοὺς παλιούς) γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ φυσικὴ ἐξέλιξις πρωτόπαιξε σοβαρὸ ρόλο γιὰ τὸ καθολικὸ φανέρωμά τους στὰ ἔργα τῆς ζωῆς.

Ἀπὸ τότε πέρασαν αἰῶνες πολλοί, αἰῶνες, ποὺ ἀρχικὲς πλάνες στράβωσαν μαζὶ μὲ τοὺς δρόμους καὶ τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων. Ἡ χαρὰ τῆς ζωῆς εἶχε χαθῇ ἀπὸ τὸ φυσικὸ δρόμο της. Ὁ μεγάλος ἀγῶνας σήμερα, ἡ μεγάλη, ἀληθινὰ θαθειά, σωτήρια ἐπανάστασις εἶναι ἡ γνῶσις. Πρέπει ν' ἀρχίσωμε καὶ στὴν Ἑλλάδα νὰ γνωρίσωμε τὴ ζωὴ στὶς μεγάλες ἀνάγκες της. Γιὰ νὰ μπορέσωμε ἔτσι ν' ἀγαπήσωμε ὅλη τὴ ζωὴ στὴ φυσικὴ της φόρμα ποὺ εἶναι ἀδιάκοπη δημιουργία γιὰ τὰ ὄντα. Ἀπὸ τὴ δημιουργία της μιὰ ἡθικὴ ἀνθίξει γιὰ τὸν ἄνθρωπο.

Ἀλλὰ δὲ μαθαίνει ἕνας λαὸς πηγαίνοντας στὸ σχολεῖο—ποὺ τοῦ ἐτοίμασαν ἀπὸ πρὶν σύμφωνα μὲ τὰ συμφέροντά τους λίγοι δυναμωμένοι ἀπὸ ἀνομίες ἔχθροὶ τοῦ λαοῦ. Δὲ μαθαίνει διαβάζοντας ὅσα τοῦ δίνουν τὰ χέρια τῶν ἐπισήμων. Δὲ μαθαίνει ἀκούοντας καὶ περιμένοντας τὶς ὑποσχέσεις ἐκείνων ποὺ κάθε τόσο τὸν

κυβερνοῦν καὶ ποὺ εἶναι πάντα οἱ ἴδιοι, ἴδια ψυχὴ, ἴδιοι τρόποι. Ἐνας λαὸς δὲ μαθαίνει μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ μαθαίνει χωρισμένο τὸ ἄτομο. Ἐνας λαὸς ἀρχίζει μὲ καθολικοῦ χαρακτήρος κίνημα νὰ μαθαίνει μὲ τὴν ἀναγνώριση τῆς δυστυχίας του, ποὺ θὰ τὸν ὀδηγήσῃ στὴν ἀνάγκη νὰ ζητήσῃ νὰ μάθῃ ποὺ ὀφείλεται ἡ δυστυχία του. Ἀρχίζει νὰ μαθαίνει διακρίνοντας ὅτι δὲν εἶναι ἔργο τῆς φύσεως ἡ κοινωνικὴ μίξερια καὶ πὼς κανένας νόμος δὲν στηρίζει τὸ τεχνητὸ μῖσος λαοῦ ἐναντίον λαοῦ, πὼς αὐτὸ τὸ τεχνητὸ μῖσος εἶναι ἡ πιὸ σατανικὴ ἐφεύρεσις τῆς ὀλιγαρχίας γιὰ νὰ γυρίσῃ τὸ ρέμμα, ποὺ λογικὰ θὰ τὴν ἐπνιγε, σὲ διεύθυνση ὅπου σίγουρα σκορπιέται καὶ χάνεται ἡ ὁρμὴ τῆς νεροποντῆς...

Πιὸ πολὺ στὸν αἰῶνα μας ἀπὸ κάθε ἄλλοτε ὁ πόλεμος πῆρε τὴ φόρμα τῆς ἀποτροπῆς τοῦ κινδύνου, ποὺ ἀπειλεῖ τὴν καπιταλιστικὴ βιομηχανικὴ ὀλιγαρχία ἀπὸ τὴν τάξη τῶν προλεταρίων. Ἔτσι ρίχνουν ἓνα λαὸ ἐπάνω σ' ἓναν ἄλλο, χρωματίζοντας τὴ σκηνὴ τοῦ πολέμου μὲ τὰ ἐθνικὰ ἰδανικά, μὲ τὰ ὁποῖα, ἀπὸ πρὶν, ἐφρόντισαν νὰ ζωηρέψουν ἀποκλειστικὰ τὴ φαντασία του.

Ἀλλὰ πρέπει νὰ ῥηθῇ αὐτὴ ἡ μεγάλῃ ὥρα ποὺ οἱ δυὸ λαοὶ θὰ ρωτήσουν γιὰ τὴν πιὸ λόγο σκοτώνονται. Ποὺ θὰ ζητήσουν νὰ λύσουν τὰ σκοτεινὰ μάγια τῶν ἐθνικῶν ἰδανικῶν ποὺ ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ μόνον τὰ συμφέροντα τῆς ὀλιγαρχίας. Ποὺ θὰ σκεφθοῦν οἱ δυὸ λαοὶ πὼς κι' ἂν ἀκόμη δὲν ὑπάρχει τάξις στὶς σχέσεις, δὲν εἶναι πάλι δυνατό νὰ μῆν' ἢ τάξις μὲ τὴν φοβερὴ ἀταξία τοῦ πολέμου, τοῦ μίσους. Ποὺ θὰ νοιώσουν πὼς μὲ τὸ μῖσος τίποτε δὲν γίνεται καὶ πὼς ἡ ἱστορία τοῦ ἴδιου πολέμου μεταξὺ τῶν ἰδίων δυὸ λαῶν εἶναι τόσο παλιά, ὅσο παλιά εἶναι ἡ ψευτιά ὅτι μὲ τὸν πόλεμο θὰ λυθοῦν οἱ διαφορὰς μιὰ γιὰ πάντα !...

Οἱ ἄνθρωποι ὁμως δὲν μισοῦν τὸν πόλεμο. Ὁ πόλεμος εἶναι τόσο κακὸς ὅσο ἡ ἴδια ἡ ζωὴ τους. Δὲν εἶναι δυνατό νὰ μισηθῇ μόνον ὁ πόλεμος ἀπὸ ὅ,τι ἀποτελεῖ τὸν ἐθνικὸ βίον τῶν λαῶν. Ὁ πόλεμος εἶναι στὴν ἴδια σειρὰ ὅλων τῶν γεγονότων ποὺ δένουν ἀπὸ μικρὴ τὴ ζωὴ μας. Δὲν μποροῦμε νὰ κάνωμε ἐξαίρεση γιὰ τὸν πόλεμο μόνο καὶ μόνο γιὰτὶ χύνεται αἷμα περισσότερο. Ὅλα τὰ γεγονότα ποὺ κάνουν τὴ ζωὴ μας εἶναι ἀπὸ τὴν ἴδια λάσπη. Ἀπὸ μικροὶ μαθαίνομε νὰ ῥωμε τὸ ἴδιο ἐνδιαφέρον, τὸν ἴδιο σεβασμό, τὴν ἴδια ὑποταγὴν σ' ὅλα τὰ δόγματα ποὺ ἀποτελοῦν τὸ σημερινὸ βιομηχανικὸ ὀλιγαρχικὸ κράτος: στὸ πολεμικὸ δόγμα, στὸ ἐκκλησιαστικὸ δόγμα (θρησκευτικὸ δὲν ὑπάρχει ἀληθινὰ) στὸ δόγμα τῆς ιδιοκτησίας, στὸ δόγμα τῆς παιδείας. Κι' ὅλ' αὐτὰ τὰ δόγματα χωρὶς πίστη, χωρὶς τὴ γερὴ κλωστή ποὺ δένει φιλικὰ καὶ εἰλικρινὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, χωρὶς τὴν καθολικὴ συνσχὴ τῆς κοινωνίας σὲ κοινὸ ἀνθρώπινο σκοπὸ. Ἰσα-ἴσα ἀπ' ἐκεῖ θ' ἀρχίσῃ ὁ καινούργιος δρόμος: ἀπὸ τὴν ἐπιδίωξη τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπινου σκοποῦ τῆς κοινωνίας, σ' αὐτὸ τὸ δρόμο θὰ βροῦμε τὴν ἀρχὴ τῆς ἀγάπης γιὰ τὴ ζωὴ μας, ἀπ' ἐκεῖ θ' ἀρχίσωμε νὰ χαιρώμαστε γιὰ ὅ,τι ζοῦμε: ὅταν αἰσθανθοῦμε πὼς ζοῦμε ὅλοι μαζί, γιὰ ὅλους. Δὲν μπορῶ νὰ ἦμαι χαρῶμενος ὅταν ξέρω πὼς κοντά μου ἄνθρωποι μαρᾶζώνουν χωρὶς νὰ τὸ θέλουν. Κι' ἂν αἰσθάνωμαι ἔτσι δὲν εἶναι γιὰτὶ ἡ φύσις μούδωκε καρδιὰ διάφορη ἀπὸ τὶς καρδιὰς τῶν

ἄλλων ἀνθρώπων, (ἀφοῦ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ζοῦν κάτω ἀπὸ τὸ γενικὸ φυσικὸ ἀνθρώπινο νόμο, τὸ νόμο τοῦ εἶδους) ἀλλ' αἰσθάνομαι ἔτσι γιατίι μπόρεσα μὲ τὴν πάλι ν' ἀπαλλάξω τὴν καρδιά μου ἀπὸ τὰ τεχνητὰ ξένα πλάσματα, μπόρεσα νὰ ἐρῶ τὸ φυσικὸ δρόμο τῆς ἀνθρώπινης καρδιάς μου.

Ἀπαράλλακτα οἱ λαοὶ παίρνουν συνείδηση πιστοποιώντας τὴ θέλησή τους γιὰ τὴν ἐπανάσταση, ὕστερον ὅπλο κατὰ τῆς ἀποσυνθέσεως, τὸ τελευταῖο, μὰ πολὺ ἀσφαλὲς βῆμα πρὸς τὴ φυσικὴ ροὴ τῶν ἀνθρωπίνων, στὴν ἐπιστροφή στοὺς φυσικοὺς νόμους ποὺ ὀρίζουν μὲ βαθεῖα σοφία τὴ ζωὴ μας. Δὲν μπορούμε νὰ μισήσωμε μόνο τὸν πόλεμο, ὅπως δὲν μπορούμε ν' ἀγαπήσωμε μόνο τὸ φῶς χωρὶς μαζὶ μὲ τὸ φῶς—μακριὰ πιά ἀπὸ κάθε σκοτάδι—ν' ἀγαπήσωμε ὅλες τὶς χαρὲς ποὺ φανερῶνει ἀνάμεσα οὐρανοῦ καὶ γῆς. Θὰ μισήσωμε, δηλαδὴ θὰ καταπολεμήσωμε καθολικὰ καὶ χωρὶς ὑποχωρήσεις ὅλα τὰ κρατικά δόγματα, τὸ κράτος στὴ βάση του καὶ στὸ σύνολό του γιὰ νὰ θεμελιώσωμε τὴν ἀγάπη μας, τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία στὴ φυσικὴ σύστασή της. Ἀπὸ τὸν πόλεμο δὲν περιμένομε τίποτε. Περιμένομε ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση. Περιμένομε, θέλω νὰ εἰπῶ: γι' αὐτὸ δουλεύομε—γιὰ τὴν ἐπανάσταση, γι' αὐτὸ ἐπαναστατοῦμε ἀρχίζοντας μέσα μας οἱ ἴδιοι. Καὶ περιμένομε γιὰ τὴ αὐτὴ ἤδη μᾶς ἀπέδωκεν ἐαυτούς, αὐτὴ μᾶς δίνει διαρκῶς—καὶ μ' ὅλες τὶς πίκρες—τὶς φωτεινὲς στιγμὲς χάρις στὶς ὁποῖες ἀγαποῦμε τὴ ζωὴ κι' εὐλογοῦμε τὴν ὥρα ποὺ μιὰ μάνα μᾶς ἔβγαλε στὸ φῶς.

Ὅσο κι' ἂν μᾶς τὸ λένε, πὼς ὁ λαὸς στὴν Ἑλλάδα δὲ θέλει τὸν πόλεμο, δὲν ἀφήνομε τὶς ἐλπίδες νὰ μᾶς ξεγελάσουν. Ὁ λαὸς στὴν Ἑλλάδα δὲν θέλει αὐτὸν τὸν πόλεμο—ἴσως. Δὲν μᾶς πείθει μολαταῦτα πὼς αὔριο, ὅταν τὸν ἀφήσουν νὰ ξεκουρασθῇ, δὲν θὰ δεχτῇ ἓναν καινούργιο πόλεμο ποὺ θὰ εἶναι—σύμφωνα μὲ τὶς πιὸ κοντινὲς ἱστορικὲς συνήθειές του—κοντὰ στὰ γνωστά του σύνορα. Λαὸς ποὺ δέχτηκε νὰ πολεμήσῃ ἐναντίον τῶν ρώσων—χωρὶς κἂν νὰ τὸν δικαιολογοῦν καὶ τὰ ἔθνικα ἰδανικά!—μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴ «μεγαλοφυΐα του» ἓνας ἀγύρτης καὶ διεφθαρμένος πολιτικός, αὐτὸς ὁ λαὸς δὲν μᾶς δίνει τὴν πεποίθησιν ὅτι μισεῖ τὸν πόλεμο. Λαὸς ποὺ ἀκόμη ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν ἀλήθεια του, δηλαδὴ γιὰ τὴν πραγματικὴ θέσιν του ἐπάνω στὴ γῆ, δὲν μπορεῖ νὰ ξέρῃ τί θέλει. Θὰ μπορούσαμε μάλιστα νὰ εἰποῦμε πὼς μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ ἀποφεύγει τὸν πόλεμο, ἀποφεύγει καὶ τὴν ἐπανάσταση καὶ πιὸ πολὺ τὴν εἰρήνην. Θὰ προτιμούσαμε νὰ τὸν ἐβλέπαμε τρέχοντα στὸν πόλεμο—μὲ τὴ μακρινὴ ἐλπίδα τῆς désillusion ποὺ πιθανὸν νὰ ἐπαιρνε—παρὰ ποὺ τὸν ἐβλέπαμε (καὶ δὲν ἐννοοῦμε βέβαια τὴν ἐντιμη, ἐξυψωμένη ἠθικά, μ' ἀδύνατη, σχεδὸν ἀσήμαντη ὕλεια, ἀριθμητικὰ ἐργατικοσοσιαλιστικὴ μειοψηφία τῶν 3-4 πόλεων τῆς Ἑλλάδος) νὰ προσπαθῇ μὲ ἄλλα, παρὰ τὰ ἐπαναστατικά, μέσα νὰ ξεφύγῃ τὸν πόλεμο.

Ἰσια-Ἰσια μιὰ τέτοια στάσις τοῦ λαοῦ δυναμώνει οὕτως ἢ ἄλλως τὸ κράτος ποὺ ἐρρίσκει εὐκαιρίας κι' ἀφορμές, ἀπ' τὴ μιὰ μεριά νὰ περιφέρει μὲ ἀπεχθὴ ὑποκρισία στοὺς δρόμους τὰ ξεβαμμένα ἐξαπτέρυγα τῶν «ιερῶν» ἐθνικῶν ἰδανικῶν, γιὰ νὰ ἐξυψώσῃ τὸν ἀγῶνα του στὰ μάτια τῶν πιστῶν του, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη κηρύσ-

σοντας τὸν ἱερὸ νόμο τῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων μὲ ἀνυπέρβλητο ἰησουϊτισμό, νὰ χτυπάη ἀλύπητα τοὺς λιγοστοὺς νέους ποὺ ξάστερα καὶ χωρὶς ταραχὴ κινοῦνται ἀνεξάρτητοι καὶ ἀνυπόταγοι στὰ καλέσματα τοῦ. Οἱ Ἑλληνικὲς παραδόσεις... ποιὲς εἶν' αὐτὲς οἱ παραδόσεις; Ποιὸς τὶς ξέρεи μέσα στὸ λαό; Ποιὸς τὶς ξέρεи μέσα στοὺς γραμματισμένους; Ποιὸς τὶς ἐννοίωσε καὶ πῶς τὶς ἐδίδαξαν; Οἱ Ἕλληνες.... οἱ Ἕλληνες.... οἱ πρόγονοι.... ἡ ἱστορία μας.... Πότε ἐξήγησαν, πότε ἀνέλυσαν αὐτὸν τὸν πολὺ ὑποπτο ὄρο; Πότε μᾶς εἶπαν ποιοὶ ἦταν αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες, πῶς ζοῦσαν, ὑπὸ ποίους ὄρους, ποιά ἦταν ἡ κοινωνικοοικονομικὴ τους, αὐτὴ ἡ φυλετικοπολιτικὴ τους ζωὴ; Πῶς ἐδούλευαν, τί ἐβλεπαν, τί ἐμάθαιναν, γιατί ἐφθασαν νὰ δημιουργοῦν;

Τί ἄλλο μᾶς εἶπε τὸ κράτος περὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων παρὰ ὅτι πολεμοῦσαν τοὺς Πέρσας—(γιατί; στὰ καλά καθούμενα);—καὶ πῶς «ὦ ξεῖν! ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις... (δάκρυα καὶ ζωηρὰ χειροκροτήματα) καὶ «Ἡ τὰν ἥ ἐπὶ τᾶς;» Τί ξέρομε δραπετεύοντες εὐτυχεῖς καὶ ὑπερήφανοι ἀπὸ τὸ σχολεῖο παρὰ τὶς ἀποκαρδιωτικὲς ἀσυναρτησίες περὶ «κάποιου» Θουκιδίδη ἱστορικοῦ, «κάποιου» Σοφοκλῆ τραγικοῦ, «κάποιου» Δημοσθένη ρήτορος, «κάποιου» Πλάτωνος φιλοσόφου; Κατὰ ποῖον τρόπον ὁ Θουκιδίδης ἦταν ἱστορικός, ὁ Σοφοκλῆς τραγικός, ὁ Δημοσθένης ρήτορας καὶ ὁ Πλάτων φιλόσοφος; Γιὰ ποῖο λόγον; Γιατί ἀπὸ τόσους Θουκιδίδηδες, Σοφοκλῆδες, Δημοσθένηδες καὶ Πλάτωναδες τῆς σημερινῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας, δὲν εἶναι κ' ἓνας φιλόσοφος, ἱστορικός, τραγικός; Γιατί ὅλοι αὐτοὶ οἱ σημερινοαρχαῖοι εἶναι γελοῖοι; Πιπιλίζουν τὸ μυαλὸ μας μὲ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα. Τί ἦταν αὐτὸς ὁ «χρυσοῦς»; Πῶς φαντάζονται ὅτι βγῆκαν ὅλ' αὐτὰ τότε; Καὶ πῶς ὁ λαὸς κατορθώνει νὰ μὴν ἔχη ἀμφιβολίες; Πῶς ὑποφέρει ἀκόμη τὶς ἐπίσημες ἀλήθειες τοῦ κράτους;

Κι' ὅμως ἀπὸ τ' ἀνεξήγητα αὐτὰ ἑλληνικὰ μεγαλεῖα σιγὰ-σιγὰ, περνώντας ἀπὸ τᾶλλα, ἀγνωσόμενα ἐπίσης βυζαντινά, φθάνομε στὰ ἔθνη καὶ ἰδεώδη τὰ σημερινά, δηλαδὴ στὴ νεώτερη βιομηχανικὴ καὶ πλουτοκρατικὴ ἐν γένει ὀργάνωση τοῦ κράτους, στὴν ὀργάνωση τροφῆ καὶ στήριγμα κύριο τῆς ὁποίας εἶναι, εἰς βάρος τῆς δημιουργικῆς συνθέσεως τῆς κοινωνίας, ὁ πόλεμος.

Δὲν θὰ φθάσωμε λοιπὸν ποτὲ νὰ χτυπήσωμε τὸν πόλεμο, ἂν πολὺπρὶν δὲν χτυπηθοῦν τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀποτελοῦν τὴν κρατικὴν ὀργάνωση. Καὶ δὲν θὰ χτυπηθοῦν αὐτὰ τὰ στοιχεῖα παρὰ ἀπὸ τὴ γνώση, τὴν πραγματικὴ καὶ σωστὴ τῶν πηγῶν.

Ἐφόσον τὰ ἱερὰ ἔθνη καὶ ἰδεώδη μένουν στὴ θέση τους, κ' ὁ πόλεμος καὶ κάθε ἄλλη κρατικὴ μιζέρια θὰ μένουν στὴ δικὴ τους. Κι' ὁ λαὸς θὰ ὑπάρχῃ χωρὶς ν' ἀγαπᾷ τίποτε, χωρὶς τίποτε νὰ μισῇ, χωρὶς νὰ ξέρῃ ποῖο εἶναι τὸ καλὸ, ποῖο εἶναι τὸ κακόν. Στὸ μεταξὺ τοῦτο, τὸ κράτος γιὰ ν' ἀποφεύγῃ τὶς ἐσωτερικὲς ἐνοχλήσεις, θὰ ἐξαρθρῶνῃ ἀπὸ τὸν ὀργανισμὸ τῶν πολιτῶν ὅτι ἀπομένει ἐπιθετικὸ γιὰ νὰ μὴ ἀλληλοτρώγωνται. Ὅπως συμβαίνει μὲ τοὺς ἀστακοὺς ποὺ τρέφουν οἱ ἔμποροι στὰ ἐνδρεῖα!...

Πῶς ἓνας λαὸς μπαίνει στὴ γνώση; Πῶς μαθαίνει τὶς στοιχειώδεις αὐτὲς ἀλήθειες ποὺ τοῦ ἀνανεώνουν τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὸν βά-

ζουν στο δρόμο της ανασυνθέσεώς του ; Πώς ένας λαός ξαναβρίσκει την υγεία του ὅστερ' ἀπὸ μακρινὴ ἀρρώστια;

Γνώσις πρώτη καὶ ἀλήθεια πρώτη: ἡ συνείδησις ὅτι μπορεῖ κανεὶς νὰ σηκωθῇ καὶ νὰ κινηθῇ. Κι' εἶναι νόμος ἱστορικὸς τῆς ζωῆς νὰ προχωρῇ ὄχι πάντα ἀργὰ καὶ ἀσφαλῶς, ἀλλὰ μὲ βίαια κι' ἀπότομα κινήματα. Μὲ ἐπαναστάσεις. Ἐπαναστάσεις στὴ γεωλογία, ὅπως στὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα. Ἡ ζωὴ δὲν εἶναι πεπωμένον.

Ἡ Ρωσία δὲν ἐπαναστάτησε παρὰ γιὰτὶ ὁ λαὸς τῆς εἶχε μέσα του, στὴ συνείδησή του, τὴ δύναμη νὰ δεχτῇ τὴν ἐπανάστασι: εἶχε τὴ δύναμη νὰ σταθῇ, χωρὶς τὸ στήριγμα τοῦ Κράτους. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ πού σηκώθηκε καὶ κινήθηκε ἄρχισε νὰ μαθαίνει: σήμερα γνωρίζει πιά πού ζεῖ καὶ τί θέλει. Ἔμαθε τί εἶνε κακὸ κι' ἔμαθε τί εἶναι καλόν. Καὶ παλαίει μὲ καλὴ σὺνῃ γι' αὐτὸ τὸ καλόν—πού εἶναι τὸ καλὸ ὅλης τῆς Ἀνθρωπότητος. Γιὰ τὸ λαὸ τῆς Ρωσίας ἡ ἀλληλεγγύη εἶναι μιὰ σοδαρὴ πραγματικότητα. Γιὰ τὸ ρούσικο λαὸ δὲν ἐσταυρώθηκαν μάταια ὅλα τὰ γενναῖα παιδιὰ πού ἐπίστεψαν στὴ Δικαιοσύνη καὶ στὴν κοινωνικὴ ἐλευθερία. Γιὰ τὸ ρούσικο λαὸ δὲν ὑπάρχουν πιά ἀλήθειες ἐθνικῆς. Ὑπάρχουν ἀλήθειες μόνο κοινωνικῆς—δηλαδὴ ἐκεῖνες πού ἐνδιαφέρουν τὸν ἄνθρωπο ὡς τέκνον τῆς φύσεως, ὡς ἡθικὸν ἀποτέλεσμα τῆς πάλης γιὰ τὴν ἀνύψωσή του.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς δὲν ἔχει τὴν ἀντοχή, οὔτε τὴν προνόηση—ἀπαραίτητη γιὰ τὶς μεγάλες ἀναπνοὲς πού ἀπαιτοῦν τὰ δυνατὰ ἔργα καὶ οἱ ἀπότομες μεταβολῆς τῆς θερμοκρασίας... Γιὰ σήμερα τουλάχιστον... Ὅμως θὰ ζητοῦσε κανεὶς τὴν ὑπαρξὴ λίγων συντρόφων γιὰ τὴν καθιέρωση τοῦ καινούργιου ἀγῶνος: τοῦ Διεθνoῦς

Ὁ Romain Rolland ἀπὸ τὰ 1916 εἶπε γιὰ ὅλους ὅσοι αἰσθάνονται καὶ πιστεύουν ἥρεμα σ' αὐτὴ τὴν Ἀνάγκη: «τὸ σύνθημά μας, σύνθημα γιὰ σήμερα καὶ γιὰ τὸ μέλλον εἶναι πράγματι: Διεθνισμός. Ἐπάνω σ' αὐτὸ χωριζόμαστε ἀπ' ὅλους. Γι' αὐριό ἔργο μας θὰ εἶναι ἡ ἀνασύλωση τῆς διεθνoῦς σκέψεως, ἐνῶ ἄλλοι θὰ κυττάζουν ν' ανασυντάξουν τὴν κοινωνία».

Ἡ ἀνασύλωση τῆς διεθνoῦς σκέψεως μέσα στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ λίγους φωτισμένους θὰ εἶναι καὶ γιὰ τὴν Ἑλλάδα μιὰ ἀρχὴ χτυπήματος τῶν ἱερῶν ἐθνικῶν ἰδανικῶν—πρῶτη δριμύτης πρὸς στίς ἀνθρώπινες ἀλήθειες: πρὸς τὴν κοινωνικὴ ἡθική.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΙΝΑΣ